

Luisteren naar de preek.

R.Ruard Ganzevoort

In: J. Franken (red.) *Over de preek*. Utrecht: PKN, 2009

Hoeveel preken bevat een gemiddelde kerkdienst? Veel mensen zullen geneigd zijn 'een' te antwoorden, maar een beter antwoord is dat er net zoveel preken zijn als aanwezigen. Naast de preek die door de voorganger gehouden wordt, zijn er de preken die door de luisteraars gehoord worden. En tussen al die preken kunnen grote verschillen bestaan. Soms horen mensen iets wat nooit gezegd is, vaak horen ze maar ten dele wat er wel gezegd is.

Is dat een probleem? Ik denk het niet, maar het betekent wel dat we op een andere manier moeten leren denken over de preek. Te vaak leggen we de nadruk op wat er gebeurt tussen de voorganger en de tekst en hoe dat leidt tot een preek die op een bepaalde manier gehouden wordt. Erg belangrijk, maar het wezenlijke van de preek is volgens mij wat er gebeurt tussen de hoorder en God en hoe de preek daaraan dienstbaar kan zijn. Uiteindelijk gaat het er immers om dat het verhaal van God en het levensverhaal van mensen op zo'n manier bij elkaar komen dat ze elkaar tot verstaan brengen. Doordat het raakt aan onze persoonlijke verhalen, gaan we dat wat we horen uit de Schrift op een nieuwe manier begrijpen en daardoor komt ook ons verhaal in een nieuw licht te staan. Daarom gaat het ook niet alleen of zelfs in de eerste plaats om de precieze uitleg van een tekst, maar om de verbinding die hoorders kunnen maken met hun eigen leven, zodat ze en hun eigen leven en de Schrift nieuw en dieper gaan begrijpen.

Dat is dus anders denken over de preek. De klassieke vraag of de preek Woord van God is, kan bijvoorbeeld heel abstract en hoogdravend klinken wanneer we daarbij denken aan de preek die door de voorganger gehouden is. Ik zou zeggen dat we op de vraag in die vorm heel terughoudend moeten antwoorden. Vergissen is menselijk, te menselijk, en dat gebeurt ook in preken. Als we te algemeen zeggen dat de preek Woord van God is, dan zadelen we de voorganger op met een bovenmenselijke opdracht en lopen we het grote risico dat we een mens zozeer op een voetstuk plaatsen dat het wel mis moet gaan.

Als we echter denken aan de vele preken die gehoord worden door de luisteraars, dan heb ik er niet zoveel moeite mee om te vragen of deze of die preek voor hen Woord van God was. Door het zo te stellen, is er alle ruimte om ook van sommige preken te zeggen dat ze – in elk geval voor deze luisteraar – niet Gods Woord waren. Bovendien doet het meer recht aan het verlangen van de hoorder, die ten diepste op zoek is naar een Woord van God om mee te kunnen leven.

Natuurlijk, dat wordt niet altijd zo sterk beleefd en het is ook niet altijd waar we op gericht zijn. Uiteindelijk zijn we echter in de geloofsgemeenschap niet op zoek naar boeiende lezingen of leuke ideeën van deze of gene voorganger en ook niet naar autoritaire verkondiging door een voorganger die ons de les leest, maar naar een ontmoeting met God zelf. En dat is wat in het luisteren naar de preek wat meer aandacht mag krijgen.

INBEDDING IN HET HEILIG SPEL VAN DE LITURGIE

Wil de preek bij de hoorder bijdragen aan een nieuw verstaan van zowel Schrift als levensverhaal, dan is er misschien voor een deel ook een ander soort preken nodig. In plaats van een preekstijl die een bepaalde boodschap zo precies en concreet mogelijk naar de mensen brengt, gaat het er dan om zo te preken dat hoorders de ruimte hebben hun eigen leven mee te laten klinken bij het luisteren. De preek zal dan vooral ruimte moeten scheppen, suggesties moeten oproepen, en soms expres meerduidigheid en vragen open laten met de bedoeling en in het vertrouwen dat de hoorder de preek ‘afmaakt’.

Maar er is meer nodig. Om het zo te kunnen ervaren dat de preek werkelijk bijdraagt aan een ontmoeting tussen het individuele levensverhaal en het verhaal van de Schrift, is het ook nodig dat het is ingebed in de viering waar een heilig spel gaande is. De eredienst is een ritueel dat van A to Z gericht is op het scheppen van een ruimte waarin de ontmoeting tussen God en mens mogelijk wordt. In dat heilige spel wordt de toon gezet. De ontmoeting wordt met woorden en gebaren vorm gegeven – votum en groet, zegen, gebed. In de aankleding – met kleur, muziek en soms andere liturgische uitingen – wordt meteen duidelijk dat dit niet een gewone plaats is maar een ruimte die gevuld is met diepere en symbolische betekenissen. We lezen en zingen van teksten die soms ver afstaan van het gewone taalgebruik en beseffen dat we met bijzondere zaken bezig zijn. Al deze elementen horen bij het heilige spel van de viering van de geloofsgemeenschap. Ze helpen ons om open te gaan voor die vreemde ontmoeting met een Woord ‘van buiten’ dat openbarend kan werken in ons persoonlijke levensverhaal. Die openbaring werkt nooit automatisch en kan ook niet georganiseerd worden. Wel kan de ruimte ervoor worden geschapen in het heilige spel van de viering. Daar waar we in de beweging stappen die de liturgie ons aanbiedt, daar kan de preek tot ‘sacrament’ worden. Dat wil zeggen: ook al zijn en blijven het gewone mensenwoorden die klinken in de preek, in, met en onder die mensenwoorden kan een mens een woord van God horen. In, met en onder het bij elkaar komen van het verhaal van God en het eigen verhaal van deze mens kan de aanwezigheid van God zelf ervaren worden.

Bij het denken over de preek gaat het dus ook om het denken over de liturgie. De vele discussies daarover neigen soms naar een sterk benadrukken van de historische juistheid van allerlei onderdelen of juist naar het zoeken van aantrekkelijke vormen. In het licht van wat ik hierboven heb gezegd, is een andere vraag belangrijker: welke vormen en structuren bieden de hoorder ruimte om deze

tijd, plaats en gemeenschap te ervaren als een sacramentele ruimte waarin God zelf ontmoet kan worden? Ik beseft dat daarmee niets gezegd is over allerlei stromingen en mogelijkheden en ik denk ook dat verschillende mensen en groepen een verschillende vorm nodig kunnen hebben. Wat ik hier benadruk is alleen dat het van belang is bij het denken (en spreken) over de preek ook de vraag te stellen hoe de liturgie als inbedding van de preek bijdraagt aan ontvankelijkheid.

EEN ONTVANKELIJK OOR

De andere kant van die ontmoeting is natuurlijk de hoorder met haar of zijn levensverhaal, dagelijkse beslommingen, persoonlijkheid en alles wat er bij hoort. We horen niet voor niets vaak dat wat aansluit bij waar we toch al mee bezig zijn. Soms lijkt de preek niet meer dan een projectiescherm waarop we als hoorder onze eigen ideeën op projecteren en dan doen alsof de voorganger dat gezegd en bedoeld heeft. Soms ook gaat het meer in conflictvorm en zetten we ons vooral af tegen wat we horen. In beide gevallen komt het niet tot een ontmoeting die leidt tot een nieuw en dieper begrip van ons eigen levensverhaal en van de Schrift. Wat is er dan bij de hoorder nodig om zo'n ontmoeting te kunnen vinden? In de eerste plaats is dat een volledige aanwezigheid en in de tweede plaats een ontvankelijk oor en hart. In verschillende christelijke tradities was deze voorbereiding op de liturgie dan ook een belangrijk onderdeel.

De volledige aanwezigheid is van belang omdat anders het eigen levensverhaal niet aan de orde komt. Wanneer we in gedachten vol zijn van de week die achter ons of juist voor ons ligt, wanneer we ons laten afleiden door wat niet werkelijk ter zake is, wanneer we vooral gericht zijn op interessante theologische gedachten, wanneer we ons vooral afvragen wat er met alle andere hoorders gebeurt, dan is er weinig ruimte om geraakt te worden. Het vraagt een zekere meditatieve levenshouding die begint met aarden in het eigen bestaan (en dat begint letterlijk ook in het eigen lijf). Alleen als ons eigen leven volledig meekomt in de beweging van de liturgie, kan er iets van die ontmoeting gebeuren. Voor sommigen helpen vormen van gebed, meditatie of muziek als voorbereiding om tot die volledige aanwezigheid te komen en het is goed om daar vooral ook een eigen weg in te zoeken. Naast dit voorbereiden is het van belang dat het hele leven mee mag komen in de beweging. Wie in haar of zijn leven een deel onderdrukt, ontkent of verbergt, die zal ook merken dat de ontmoeting met God aan dat deel voorbij gaat. Het maakt daarbij niet uit of het gaat om delen die buiten beeld blijven omdat anderen dat deel afwijzen, of om iets waar we zelf graag van af zouden komen. Het maakt ook niet uit of het gaat om oude of nieuwe pijn of om iets waar we ons schuldig over voelen. Zolang er een deel is dat we buiten de ontmoeting willen houden, zijn we niet volledig aanwezig.

Volledige aanwezigheid is echter niet alles. Het kan er zelfs toe leiden dat we zo vol zijn van en bezig met onszelf dat er geen ruimte meer is om een stem van buiten te horen. Daarom is het tweede aspect, een ontvankelijk oor en hart, net zo

belangrijk als de eerste. Ook net zo moeilijk, trouwens, want het vraagt om een tegenstrijdige beweging. Eerst moeten we ons richten op het bewustzijn van onze eigen aanwezigheid en vervolgens op de aanwezigheid van anderen en van de Ander. Die ontvankelijkheid voor wat van buiten op ons af kan komen, heeft alles te maken met het aanwakkeren van het verlangen. Verlangen is nooit alleen maar een verlengstuk van onszelf. Het gaat juist om iets of iemand buiten onszelf, een gemis dat opgevuld zou moeten worden. Verlangen zit precies in de spanningsboog tussen een gemis dat we ervaren en een volheid die er zou kunnen zijn. Het aanwakkeren van het verlangen naar volheid, naar God misschien ook, heeft er dan ook mee te maken dat we de spanning opvoeren tussen onze eigen aanwezigheid en de ontvankelijkheid voor wat op ons af zou kunnen komen. In dat verlangen wordt de ontmoeting met God mogelijk.

Dat klinkt allemaal zwaar en ingewikkeld, maar misschien is dat alleen omdat het nu zwart op wit staat. In de praktijk is dit wat we doen op momenten dat er inderdaad iets gebeurt. We kunnen ook zeggen: dit is precies het werk van de Geest die zich met de geest van mensen verbindt en in mensen wil werken op zo'n manier dat zij zelf volledig meetellen en open staan voor de ontmoeting met God. Dat het werk van de Geest is, wil echter niet zeggen dat de mens er niets aan moet doen. Integendeel. In het werk van de Geest is de inzet van de mens onmisbaar en als zij zich voorbereiden op een ontmoeting met God, dan is dat een 'geestelijke oefening'.

VRAGEN TER OVERWEGING EN/OF BESPREKING

- Wat hoopt u in een preek te ontvangen?
- Heeft u wel eens ervaren dat in een preek uw levensverhaal en het verhaal van de Schrift elkaar diep raakten? Wat gebeurde er toen en wat betekende dat voor uw leven?
- Denk terug aan een recente of opvallende preek. Op welke wijze heeft die preek ruimte gemaakt voor een ontmoeting met God?
- Welke liturgische vormen helpen u om de aanwezigheid van God (of een heilig moment) te ervaren? Wat belemmert u?
- Wat helpt u om volledig aanwezig en ontvankelijk te zijn in een eredienst?
- Welke delen van uw leven houdt u buiten de ontmoeting met God?

Prof.dr.R.Ruard Ganzevoort is hoogleraar praktische theologie aan de VU (Amsterdam). Hij publiceerde onder meer over levensverhalen, pastorale zorg, preken en rituelen. Verdere informatie op www.ruardganzevoort.nl